

КРЕДИТНО-СТРАХОВИЙ АЛЬЯНС

Михайло КЛАПКІВ.

Наш автор — кандидат економічних наук Михайло Клапків — належить до тих фахівців, які успішно поєднують викладацьку і наукову роботу. Він працює доцентом Тернопільської академії народного господарства, водночас займаючись дослідженням кредитно-страхових відосин як однієї з актуальних проблем сучасного реформування економіки України.

Автор люб'язно надав редакції ексклюзивне право на публікацію основних розділів своєї нової книги «Кредитно-страховий альянс», яка починається з нагадування найдавнішої максими фінансового світу: біда банкірові, який нехтує принципом «позичай тільки тому, хто не потребує позики». А оскільки такого майже не буває, то основний предмет розмови — ризик неповернення кредиту.

1. ФОРМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТІВ

Форми надання кредитів є, як відомо, найрізноманітнішими. Кредитування виступає у формі особливих варіантів взаємоприйнятих відносин між кредитором (позикодавцем) і його боржником (позичальником).

У найбільш звичному варіанті кредитор позичає гроші, щоб у пізнішому терміні отримати від боржника еквівалент також у грошовій формі. Це типовий *фінансовий кредит*. У другому варіанті продавець продає свій товар у кредит з таким розрахунком, щоб у пізнішому терміні отримати еквівалент вже у грошах. Це *товарний кредит*. У третьому варіанті кредитор дає гроші дебітору, щоб пізніше отримати еквівалент в товарах або іншому виразі чи послугах. Це вид *авансового кредиту*.

У четвертому випадку при видачі кредиту на боці боржника стає третя особа, котра виступає його гарантом і тим самим сприяє зростанню солідності боржника. Це форма *заставного кредиту*.

У п'ятому варіанті кредитор довіряє боржнику гроші або іншу майнову цінність з ясным визначенням, що на своє пожадання кредитор може отримати ті самі вартості, які передав, а не лише їх грошовий еквівалент. Еквівалент може отримати лише у випадку, коли він (кредитор) передав повноваження боржнику на збут (продаж) своїх товарів чи майна. Це *кредит довіря*.

Форми забезпечення цих кредитів різні. Вони залежать не тільки від виду кредиту, але й інших характеристик, як, наприклад:

- величини кредиту;
- юридичного статусу позичальника і осіб, що відповідають за повернення кредиту;
- фінансової кондиції позичальника: чим краща кондиція, тим менше вимагається забезпечення;
- величини типового та індивідуального ризиків, пов'язаних із виданням кредиту;
- характеру доступних форм забезпечення кредиту і обсягу відповідальності, а також коштів обслуговування процесу отримання цього забезпечення, оплати маніпуляційних витратків;
- ступеня реальності надання забезпечення, виходячи з можливості задоволення претензій кредитор в найбільш короткий термін.

Забезпечення кредиту може мати характер матеріальний або юридичний. Матеріальне забезпечення полягає на передачі кредитору взаємін за отриманий кредит еквівалентної або домовленої суми грошей чи інших майнових цінностей.

Воно може приймати форму:

- застави (кауції), котра полягає в тому, що заставодавець або інша особа (гарант) надає кредитору забезпечення у вигляді грошових засобів ощадних книжок на пред'явника, коштовностей та ін., зокрема рухомих речей;
- блокади певних грошових коштів на відповідних рахунках у банках або блокади депозитів позичальників;

- передачі рухомого майна під забезпечення кредитів. Передані речі залишаються у власності позичальника або іншої особи, котрі їх до певного часу можуть використовувати. Однак позичальник, власник речі не може передати її без згоди кредитора іншій, третій особі. У випадку погашення своєї заборгованості позичальник повертає свої повні права на передані речі.

Юридичне забезпечення передбачає можливість отримання кредитором належних йому сум від третіх осіб або створення кредитором привілейованого правового становища (примату) в поверненні кредиту у порівнянні з іншими кредиторами його боржника. Юридичне забезпечення виступає в кількох формах:

- порука третьою особою згідно з цивільним або вексельним правом (аваль). У першому випадку це умова, в котрій третя особа (гарант) зобов'язується перед кредитором сплатити борг позичальника, якби останній цього не виконав. Вексельна порука є, по суті, аналогічною і випливає з вексельного права. Обсяг і характер відповідальності аваліста відповідає обсягу і характеру відповідальності боржника. Подібною формою забезпечення є гарантія, яку можуть надавати банки або інші юридичні чи фізичні особи;
- передачі (цесії) вірительності, яка здійснюється за умови, коли позичальник чи третя особа має в розпорядженні кредиторську заборгованість і частково може передати її на основі договору кредитором. Предметом такого поділу чи передачі можуть бути як належності в грошових коштах, так і в інших матеріальних цінностях. Як правило, такою бажаною порукою можуть бути поліси страхування майна. Найбільше, однак, для цієї мети придатні кредиторська заборгованість позичальника, термін оплати якої настає після терміну погашення його власної заборгованості;

- застави рухомого майна. Предметом застави може бути також кожне рухоме майно, що надається для продажу на ринку, або таке, котре може бути придатним для кредитора. Подібну заставу можна реалізувати також на майнових правах, що випливають з векселів власних або трасованих. Застава має два види: загальний і банківський. Речі, охоплені загальною заставою на момент встановлення застави, повинні бути передані в користування кредитору. Якщо ж застава має банківський характер, то позичальник (чи третя особа) не втрачають прав користування цими речами;

- іпотеки, на:

- 1) нерухомості, що належать позичальнику чи третій особі;
- 2) частині нерухомої власності, що становить співвласність. Для встановлення іпотеки другого виду необхідна згода решти співвласників нерухомості. В цих випадках в основному маються на увазі будинки і споруди. Закон України «Про заставу» за іпотеку визнає заставу землі, рухомого майна, при якій земля та майно становлять предмет застави.

Разом з очевидною надійністю названих форм забезпечення кредитів, їх використання вноситься у відносини контрагентів в кредитних операціях деяку незручність. Ця незручність проявляється в громіздкості укладення нотаріальних актів, заставних листів, особливо у випадках співвласності, а то й дуже високою вартістю оформлення цих юридичних актів. Нарешті, істотна невгода полягає і в тому, що юридична чи

фізична особа, яка бажає отримати кредит, часто не володіє достатніми можливостями матеріального чи правового забезпечення кредиту. В кінцевому підсумку ці форми забезпечення кредиту теж можуть виявитися не цілком безпечними і для кредиторів. У таких умовах найбільш доступною і відносно надійною формою фінансового забезпечення інтересів кредиторів може бути страхування.

2. ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ СТРАХУВАННЯ КРЕДИТІВ

У взаємному зв'язку між кредитором і його боржником предмет їх спільного інтересу — кредит — породжує різні правничо-економічні ситуації: для боржника — зобов'язання повернути позичену суму, а для кредитора — право вимагати її отримання у попередньо узгодженому обсязі і терміні. Невиконання цих домовленостей загрожує кредитору фінансовими збитками, котрі і можуть бути об'єктом страхування з метою захисту майнових інтересів кредитора. Таким чином, основний ризик кредитної операції матеріально проявляється в неповерненні, несплаті боргу, а юридично — в невиконанні зобов'язань. Очевидним є те, що він дещо відмінний від типових ризиків, котрі формують основу майнового страхування. Це означає, що суть страхування кредитів також дещо відрізняється від інших видів страхування, що діалося зауважити вже давно. Так, ще на початку ХХ століття німецький проф. А. Манес, виходячи з прийнятої тоді класифікації (поділу страхування на особове і страхування збитків), розглядав кредитне страхування лише як розвиткову форму страхування збитків (майна). Разом з тим, враховуючи домінуюче, визначальне значення правового аспекту, котрий чітко проявився в страхуванні кредитів, одночасно він визнав його за особливою формою страхування — страхування вимог. Процес виходу страхування кредитів із традиційної групи видів майнового страхування (збитків) також зауважив інший німецький вчений Генріх, котрий підкреслив, що старе кредитне страхування в основному було пов'язане з обслуговуванням торгових операцій, і тому часто на своїх початках називалося страхуванням проти «торгових збитків» і вже пізніше, після прийняття і утвердження згадуваної «штутгартської системи» його було визнано загальним страхуванням проти збитків від невиконання вимог, тобто відповідальності. Визначення видової належності страхування кредитів має не тільки теоретичне, але й важливе практичне значення. Яскравим підтвердженням цього є невизначеність Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування», яким встановлено нормативні співвідношення страхових зобов'язань до суми статутного фонду та страхових резервів: для майнових видів страхування — 30-разового, а для страхування з усіх видів відповідальності — 20-разового перевищення. Оскільки Декрет не дає однозначного визначення видової належності страхування кредитів, то з однаковим правом його можна віднести як до страхування фінансових ризиків, так і до страхування інших видів відповідальності. Таке становище вказує на недосконалість правового вирішення, бо формально дає можливість вільного маніпулювання рівнем максимальної відповідальності страхувача за його страховими зобов'язаннями. Ситуація ускладнюється ще й тим, що на українському страховому ринку відсутні «Загальні умови страхування кредитів», котрі, як відомо, охоплюють найбільш суттєві норми кожного виду страхування.

Матеріали свідчать, що в зарубіжній страховій практиці досягнуто необхідної визначеності щодо класифікації і кваліфікації страхування кредитів. Так, у польському законі про страхування, страхування кредитів виділено в окрему позицію в розділі позажиттєвих видів страхування (польським правом передбачено двочленний поділ загальної сукупності

видів страхування). Російська страхова практика однозначно розглядає страхування кредитів як страхування заборгованості в складі страхування відповідальності. Німецька систематизація страхування традиційно теж розміщує страхування кредитів у підгалузі «страхування відповідальності».

Необхідною умовою виникнення відповідальності є факт настання страхового випадку і поява в результаті нього ризику неплатоспроможності. В сучасній страховій практиці страховий випадок визначається як стан виникнення відповідальності щодо збитків від кредитних операцій — неплатоспроможності боржника, стверджена в різних параметральних режимах:

а) коли є явний факт банкрутства або судовий процес по визначенню банкрутства не може бути відхилено;

б) коли може бути відкритий судовий позов з метою відвернення банкрутства;

в) коли є взаємна домовленість кредиторів про поділ майна, належність боржника, але без судового втручання;

г) коли примусове виконання судової постанови не привело до повного задоволення вимог кредиторів.

Техніко-економічний генезис кредитного страхування багато спеціалістів, як зокрема, перший директор страхового товариства «Гермес» Герцфельдер, відомі польські вчені Сецомський та Ольшевський вбачають у комісійній операції, за умовами проведення котрої укладалася додаткова угода, що отримала назву «делькредерної». Суть цієї угоди полягає в тому, що комісіонер за відповідну додаткову винагороду, що становить нібито страхову премію з ризику комісійної операції, гарантує комітентові, що вексель за проданий в кредит товар буде викуплено у визначений термін. «Делькредере», таким чином, набирає характеру вексельної поруки і звідси, у випадку несплати боргу виставцеві простого векселя або акцептанту при тратті, комісіонер відповідає перед комітентом в повній мірі, виплачуючи йому відшкодування. Вся ця процедура та її наслідки, як видно, дуже наближені до страхової операції. Делькредерне забезпечення являє собою не лише початкову форму кредитного страхування, але й, оскільки вже безпосередньо створює захист для кредитора — потенційного пошкодженого, то є також виразником, субстантом кредитного страхування.

З іншого боку, матеріальний інтерес кредитора може бути захищений посередньо — шляхом страхового захисту платоспроможності його боржника. Таким чином, при широкому розгляді суті кредитного страхування видно, що воно ніби складається з двох основних сфер — власне страхування кредитів і страхування застав, поруки гарантії під отримані кредити. Правда, як зазначається в спеціальній літературі, така диференціація, поділ страхових відносин має більше технічний характер і не визначає їх економічну суть.

Разом з тим, повне розуміння суттєвих сторін кредитного страхування також потребує вивчення механізму реалізації страхових інтересів сторін — учасниць кредитних відносин в кожному конкретному випадку. Зокрема, при делькредерній формі організації страхових відносин виставці (чи кредиторі) завжди виступають в ролі страхувальників, при іншій — страхувальниками виступають дебітори. Таким чином

принципова, хоч і несуттєва відмінність, полягає в тому, хто відіграє роль страховальника, хто виступає ініціатором укладення договору страхування. При першій формі страхувальник, а часто ним виступає власне банк, котрий, крім того, є одночасно і

застрахованим, безпосередньо захищає свій інтерес за допомогою механізму страхування.

Схематично відносини, котрі складають цю форму кредитного страхування, можна представити таким чином:

Схема відносин при делькредерному страхуванні

Схема 1

Ці відносини сторін, крім суто схематичних пов'язань, характеризуються певним переліком особливих рис:

- страховальник (банк):
 - отримує страхове відшкодування збитків у випадку невиконання боржником своїх зобов'язань;
 - залишає частину відповідальності на власний рахунок (майже 20%);
 - приймає зобов'язання щодо кредитів, які страхуються, віддавати їх під звичайний банківський процент;
 - стежити, а також інформувати страховальника про всі випадки, які сталися із кредитом і боржником;
- страховач (страхова компанія):
 - вживає санкцій при порушенні страховачем прийнятих зобов'язань аж до повної відмови виплати при страховому випадку;
 - пропонує, як правило, форму договору, типу єзагального

- покриття страховим захистом;
 - залишає за собою право перевірки і самостійного прийняття рішень щодо запропонованих до страхування ризиків;
 - переймає право регресу до кредитотримувача.

При другій формі кредитного страхування страховальник-боржник захищає право свого фінансиста чи вірителя, котрі стають сторонами застрахованими. При заставному (гарантійному) страхуванні, коли боржник є страховальником, застрахованим, як правило, виступає віритель або навіть віритель вірителя. Тобто це страхування є типом страхування на чужий рахунок, котрий давно знайшов глибоке відображення в спеціальній страховій літературі. При реалізації другої форми страхування взаємовідносини між сторонами набувають такого характеру.

Схема відносин заставного страхування

Схема 2

Кожна з цих форм (делькредерна або застава) безумовно повинні бути представлені конкретними видами страхування, характер яких повинні залежати від форм кредитування і умов надання кредиту. Однак незалежно від техніко-організаційного здійснення страхових операцій економічна суть їх єдина настільки, наскільки єдиною є суть кредитних операцій, котрі обслуговуються в процесі страхування. Тому в усіх випадках суть кредитного страхування зводиться до покриття негативного результату, котрий кредитори отримують через неплатоспроможність своїх боржників. Виходячи із загальної теорії страхування, Георг Шлесінгер дав просте визначення кредитного страхування: це господарський механізм, метою якого

є покриття випадкових, оцінюваних, майнових потреб, що виникають з ризику забезпечення кредиту. Таким чином, дане визначення претендує на вияв суті всієї сукупності різних видів кредитного страхування і підведення його особливостей під загальне поняття страхування.

Універсальна сукупність видів кредитного страхування, котра широко використовується в міжнародній страховій практиці, формує ієрархічну піраміду, що має усі ознаки системності. В ролі класифікаційного критерія прийнято відому вже технічно-страхову ознаку. Такий класифікаційний критерій вперше запропонував німецький вчений Кіршбаум ще на початку цього століття. Згідно з його

пропозицією загальне поняття «Кредитне страхування» складається з двох таких же понять, але нижчого порядку: сектора делькредерних кредитно-страхових відносин, при котрих страхувальником виступає кредитор, і сектора видів кредитного страхування, при котрих страхувальником виступає боржник. Нижче

верству складових елементів піраміди як в одній, так і в другій групі складають різні види страхування відповідно делькредерного і заставного походження. Відповідно пірамідальна система видів кредитного страхування представляється, виходячи з характеру сучасного страхового ринку (див. схему 3).

Система видів кредитного страхування

Схема 3

Як видно із представленої схеми, двочленний характер системи кредитного страхування дещо порушений введенням особливого типу — страхуванням довір'я, котрий однаковою мірою відмінний як від делькредерного страхування, так і від заставного.

Делькредерне страхування складається з двох груп: страхування товарних кредитів і страхування фінансових кредитів. Останні проявляються в частині споживчого кредиту чи кредиту, призначеного під засоби на інвестиційні цілі. Сектор делькредерного страхування є провідним в галузі кредитного страхування. Страхові товариства отримують від нього більшу частину страхових внесків, причому лише від страхування товарних кредитів — аж половину надходжень від делькредерних видів страхування. Таким чином, здійснюване за ініціативою кредиторів, хоча й за рахунок коштів дебіторів, делькредерне страхування приносить значні вигоди для останніх. У спеціальній літературі підкреслюються основні з них:

1. Зменшуються кошти (затрати) для обслуговування кредитів, позик.

2. Сприяється стабілізації їх доходів.

3. Сприяється поліпшенню структури контрагентів, дебіторів, селекції споживачів.

4. Сприяється уточненню стратегічного і оперативного напрямку підприємства, фірм, дебіторів.

Короткий зміст представлених вигод полягає в наступному:

1. Перенесенням вартості ризику на страхувача, страхувальник кредиту зменшує власні видатки, бо якби позичальник займався самостійно оцінкою ризику, його аналізом, то мусів би забезпечити коштовну інформаційну та методологічну базу. Численні неочікувані випадки неплатоспроможності клієнтів-позичальників показують, що контроль за використанням кредитів є безрезультатним, якщо кредитор не володіє необхідними даними, матеріалами для встановлення рівня солідності платника. Платоспроможність клієнта може бути остаточно визначена лише за умови наявності необхідного банку даних. До них належить інформація банків, довідки

компетентних бюро, баланси і господарські повідомлення, результати поточних розмов з керівництвом і відповідальними працівниками. Така діяльність є досить трудомісткою, потребує регулярності і значних витратків, однак вони безумовно стають відносно нижчими в ситуації, коли нею займаються страхові організації на високому професійному рівні.

2. Змінність економічної кон'юнктури змушує фірми до проведення певних заходів, метою яких є досягнення запланованого доходу в будь-яких умовах. Це здійснюється значною мірою за рахунок кредитного страхування шляхом злиття багатьох випадків неплатоспроможності в одному центрі.

3. Часті випадки невідрегульованої неплатоспроможності явно погіршують взаємні зв'язки між клієнтами, посилюють взаємну недовіру. Кредитне страхування, сприяючи уникненню втрат кредитором, сприяє підвищенню певності у відносинах між кредитором і дебітором. Крім того, статистика неплатоспроможності (платоспроможності) окремих підприємств, яка регулярно гromадиться у страхових органах, використовується для інформування підприємницьких кіл. Відповідно, підприємці-кредитори отримують можливість остерегтися своїх небажаних клієнтів в особі хронічних неплатників. З другого боку, така ситуація стимулює останніх до бажання зміни думки про себе, і то на краще, через поліпшення своєї платіжної дисципліни.

4. З тісного спілкування із страхувачами підприємці постійно отримують інформацію не лише про окремі фірми, але й про ризикогенність різних сфер, напрямів підприємницької діяльності з точки зору платіжної кондиції їх основних учасників. Таким чином, страхування кредитів підприємці можуть розглядати як змістовну інвестицію, доцільність якої може визначатися вигідним співвідношенням отриманого ефекту і здійснених затрат.

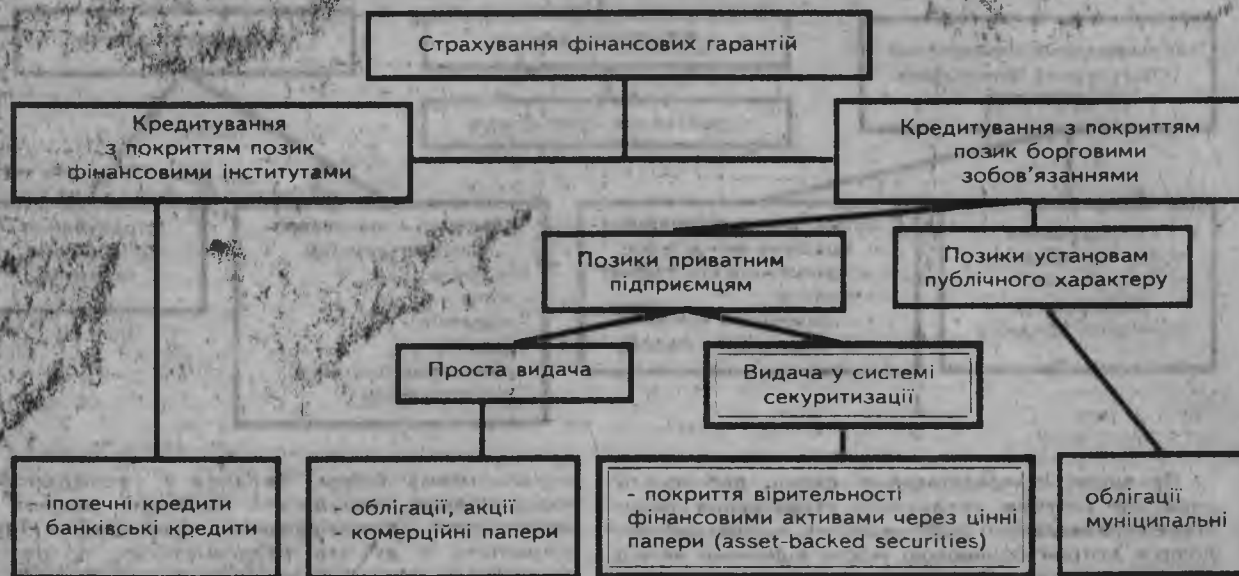
Тип затратного страхування представляється групою традиційних видів заставного (кауційного) страхування, відомих і використовуваних ще від початків страхування

кредитів. Особливою підгрупою, як видно із схеми 3, виступає «страхування фінансових гарантій». У широкому розумінні під страхуванням фінансових гарантій береться обов'язок страхувальника відшкодувати кредиторі збитки, які виникають в ситуації, коли дебітор не виконає встановлений в договорі обов'язок оплати в стосунку до свого кредитора. Страхування фінансових гарантій, у свою чергу, теж складається з двох основних підрозділів. Згідно з умовами одного з них здійснюється покриття збитків,

отриманих при кредитуванні, що ведеться за рахунок спеціальних фінансових інститутів, як, наприклад, іпотечних позик та спеціальних банківських кредитів. У цьому випадку позичальник є застрахованим. Другий підрозділ охоплює страхування фінансових гарантій, виданих різними господарськими суб'єктами у вигляді своїх боргових зобов'язань, тобто цінних паперів (облігацій тощо). Взаємне пов'язання різних форм страхового захисту через фінансові гарантії може бути представлено схемою 4.

Схема 4

Форма страхування фінансових гарантій

Особливістю наведеної схеми є специфічний вид страхування фінансових гарантій, який будується на новітній формі фінансування кредитного типу, яка, завдяки своїм специфічним рисам, отримала назву «Секуритизація» (Securitization). Вона полягає на заміні традиційного кредитування підприємств наданням фінансової допомоги шляхом введення в обіг цінних паперів. Однак вони застосовуються як гарантійний засіб також і в інших випадках, а тому новиною цього фінансового інструменту є не стільки випуск і застосування цінних паперів, скільки техніка його функціонування. Секуритизація означає для банків, в основному, можливість посереднього надання кредитів у формі емісії цінних паперів на основі боргових зобов'язань. Роль банків також може мати пасивний характер - приймання емітованих паперів до власних портфелів, або обслуговуючий — коли банки виконують функції маклерів (брокерів), займаючись при цьому лише посередництвом між емітентом та інвесторами.

Секуритизація почала розвиватися у США разом із введенням іпотечних кредитів, особливо з початку 70-х років, для котрих здійснювалася емісія цінних паперів. У Європі цей новий фінансовий інструмент найперше знайшов застосування у Великобританії. Такі операції тут були проведені у 1984 році за зразком американських, і теж у зв'язку з іпотечними кредитами. Пізніше операції цього типу стали здійснюватися у ряді європейських країн, тільки у значно менших обсягах.

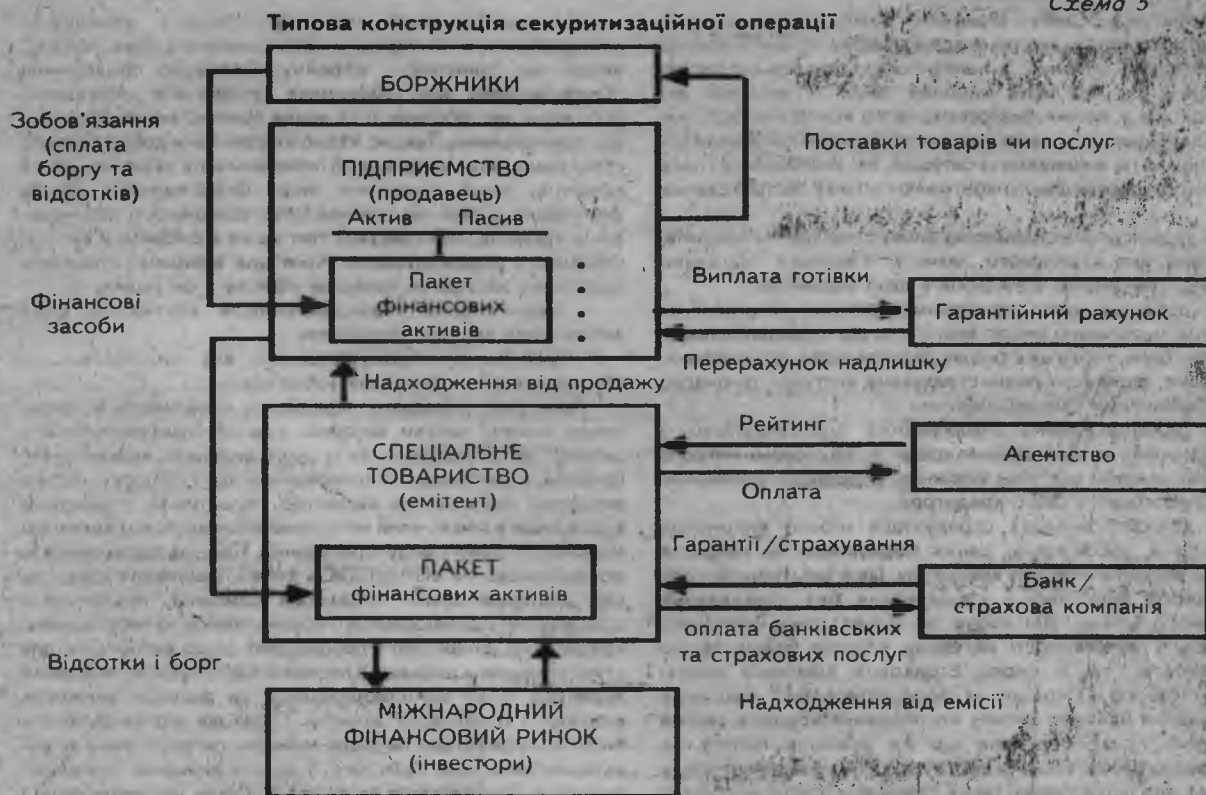
Початково секуритизація спиралася на цінні папери, які емітувалися спеціально організованими для цієї мети дочірніми товариствами. На сучасному етапі це теж має місце як головний метод пошуку фінансових засобів на ринку, але одночасно, як форма фінансування підприємств, все більшу роль починають відігравати консорційні кредити. Метою секуритизації є створення для підприємств вигідної можливості пошуку фінансових засобів на фінансовому ринку. Це

здійснюється шляхом виділення підприємством частини власних фінансових активів в окремий пакет і його продаж товариству-емітенту. Основним завданням його є придбання таких фінансових активів підприємств і їх подальше рефінансування шляхом надання позик або емісії цінних паперів, які пізніше могли б бути продані інвесторам на міжнародному фінансовому ринку. Таке фінансування, як видно, покривається певними зобов'язаннями, а відповідна форма документального підтвердження цих зобов'язань цінними паперами прийняла назву («Asset Backed Securites» (ABS). Техніка його здійснення полягає в емісії товариством спеціальних сертифікатів, виходячи з обсягу проданого йому підприємством пакета фінансових активів. Ці сертифікати виконують роль титулів власності щодо фінансових активів і гарантій, наданих продавцям вірительності або третім особам. У рамки цієї структури вводиться також довірена особа, яка забезпечує інвесторам виплату доходу у визначених сумах і термінах.

Важливою справою при цьому трансфері фінансових ресурсів є забезпечення цінним папером високої якості, яка можлива лише при низькому ризику. Перші операції такого типу, які здійснювалися на базі іпотечних кредитів, забезпечення своєї стабільності отримували через державний нагляд або через агентства, спеціально найняті для цього державою. Однак разом із поширенням з початку 80-х років операцій типу ABS на інші активи підприємств почали використовуватися банківські гарантії і страхування, а для попередньої оцінки ризику, фінансової кондиції емітентів та емітованих ними паперів - спеціальні рейтингові агентства.

Виконувани у практиці операції секуритизаційного характеру можуть відрізнятися між собою з огляду на їх учасників та послідовність дій. Разом з тим можна встановити типову схему взаємовідносин сторін та їх функціональне призначення (див. схему 5).

Схема 5

Як видно з наведеної схеми, секуритизаційна операція інспірується продавцем фінансових активів, у ролі якого може виступати підприємство або банк. Їхні активи продаються спеціальному товариству. У свою чергу товариство під відповідний пакет фінансових активів емітує цінні папери і забезпечує їх обіг, за що отримує комісійну винагороду. Виручені у процесі емісії кошти товариство передає підприємству-продавцю у вигляді грошових потоків, які воно використовує на фінансування власних потреб. Товариство-емітент обслуговує тепер вже власні фінансові зобов'язання перед інвесторами за рахунок коштів, котрі регулярно надходять від боржників підприємства-продавця фінансових активів. Безперечно, весь цей ланцюг фінансових операцій стає технічно можливим до реалізації лише у випадку, коли відповідні грошові потоки від взаємних зобов'язань здійснюються у різний час, а економічно вигідною секуритизаційна операція стає за умов застосування різноманітних процентних ставок різними зацікавленими учасниками операції. Боржники підприємства, як видно із схеми, розраховуються по своїх зобов'язаннях у вигляді сум відсотків і частин заборгованості, а тому не беруть безпосередньої участі у механізмі секуритизаційної операції.

У випадку затримки надходжень коштів від підприємства, товариство, завдяки виявленій передбачливості, має змогу скористатися послугами страхової компанії або ж іншого гаранта. Додатковим забезпеченням стабільності проходження операції виступають нагромаджені на окремому гарантійному рахунку кошти, які знаходяться у розпорядженні товариства-емітента. Цей резерв формується до певного обсягу і при надлишкових надходженнях його кошти можуть бути повернуті підприємству. Таким чином, формування і використання коштів спеціального рахунку мають характер самострахування.

У залежності від виду проданого пакета активів проявляються особливі форми секуритизації. Найбільш популярними є ALS, CARDS і CARS. Перша з них (ALS) означає операцію, побудовану на емісії цінних

паперів під фінансові активи з очікуваних сплат від лізингу автомобілів. Друга форма виникає на основі фінансових активів, які походять з кредитних карт. Третя - на підставі позик, отриманих фізичними особами та підприємствами на придбання автомобілів.

Часто у практиці заміним до терміну «страхування кредитів» вживається поняття «гарантування кредитів», яке повною мірою ідентичне попередньому. Однак лише англійське фінансове право проводить формальне і чітке розмежування цих понять не тільки в термінологічному значенні, але й у змістовому. Зокрема, при забезпеченні матеріальних кредитів страхування їх визначається як такий економічний інструмент, котрий відрізняється від гарантування кредитів опорою на принцип «найвищої довіри» сторін (*uberrimae fidei*) тобто внаслідок страхування страхуванню лише ті збитки, котрі виникають з виконання умов страхування. На думку спеціалістів, фундаментальне значення при цьому має та обставина, що сторона, зацікавлена в страхуванні свого майнового інтересу, зобов'язується надати страхувачеві всю необхідну йому інформацію, потрібну для визначення ним величини кредитного ризику і встановлення взаємовигідних умов страхового договору. У випадку ж гарантування кредиту сторони дотримуються принципу «хай бережеться покупець» (« *caveat emptor*»), з якого випливає, що боржник-покупець нібито отримує німе попередження чи застереження, що є нічим попередньо самостійно і ґрунтовно визначити споживчі якості отримуваної в речах позики, оскільки відомо, що при гарантії кредитор у безумовному порядку отримує плату за надану позику, а тому не завжди відповідає за погану якість позичених цінностей. При страхуванні кредиту страхувачеві належить право збору інформації про боржника, на основі чого він формує спеціальний архів даних, котрим і кредитором уважно аналізуються. Гарант такої роботи, як правило, не виконує.

Інша, хіба що більш суттєва різниця між страхуванням і гарантією полягає в тому, що страхування майже ніколи не створює можливості повного покриття збитку.

Особа, яка отримує страховий поліс, завжди повинна рахуватися з необхідністю власної участі у покритті збитків від проведеної операції. З іншого боку, характерною рисою гарантії є те, що вона охоплює лише ті випадки, які знаходяться у межах безпосереднього контролю осіб, які отримали гарантію. У свою чергу, страхуванням покриваються ті збитки, котрі виникають із ситуацій, які знаходяться і поза межами безпосереднього контролю і впливу застрахованих осіб.

На українському страховому ринку страхування кредитів, як новий вид страхового захисту, з'явилося порівняно недавно - наприкінці 80-х років у двох варіантах:

а) добровільного страхування ризику непогашення кредитів, особливою рисою якого є те, що страхувальником виступає банк, тобто це є типове делькредерне страхування, коли банк, передаючи ризик страхувачу, виступає одночасно страхувальником і бенефіцієнтом.

б) добровільного страхування відповідальності позичальників за непогашення кредитів, за умовами якого страхувальником виступає боржник, страхуючи отриманий кредит на користь свого кредитора.

У другому випадку страхується нібито виконання фінансових зобов'язань, даних боржником на покриття збитку, завданого своєму кредитору. Це є тип специфічного заставного (кауційного) страхування без страхування заставного майна. Він набув за кілька років широкого розвитку і популярності як серед клієнтів банків своєю доступністю, так і серед страхових компаній своєю прибутковістю. Перший із запропонованих варіантів страхування банками ризику непогашення кредитів своїми клієнтами практично поки що не знайшов попиту на страховому ринку. Разом з тим, з логіки пов'язання інтересів виникає, що ініціаторами таких страхових операцій повинні виступати банки як пошукувачі страхового захисту. Для них ця операція за своїм характером знаходить аналогію в страхуванні від нещасних випадків, якими є факти неповнення кредитів. Укладення подібної угоди потребує від банків як звичайної, рутинної роботи, так і відповідної аналітичної - при узгодженні страхових тарифів, характеру відповідальності, інших умов страхування кредитної заборгованості, передачі страхувачеві документів, необхідних йому для відкриття регресного позову до боржника банку. Більш простими з точки зору процедури є відносини по страхуванню відповідальності позичальників за непогашення кредитів, оскільки страховий поліс розглядається як вид гарантійного листа страхової організації банку по фінансових зобов'язаннях його клієнтів. Однак недоліком цієї масової форми страхування є те, що страховик не вступає в безпосередні правові відносини із бенефіцієнтом - банком, а пов'язаний з ним лише посередньо. Отже, банк, як особа третя, втрачає пріоритет своїх інтересів у цих відносинах. Тому, очевидно, подальший шлях розвитку страхового забезпечення вірительності буде пролягати не лише через вдосконалення діючих умов страхування відповідальності, типу страхування кауцій чи застави, але й - як це виразно проявляється в інших видах страхування відповідальності - через поступову його трансформацію в страхування типу делькредерного, котре можна розглядати як страхування банків від нещасного випадку в їх діяльності. Такий страховий захист міг би мати характер коверноту, відрізнитися більшою стабільністю і посиленням пріоритету інтересів кредиторів.

В обох варіантах страхування кредитів страхова відповідальність страхувача формується на основі ризику, який має кумулятивний характер. За такий ризик, за згодою зацікавлених сторін, приймається настання ситуації непогашення кредиту, яка в свою чергу виникає як результат певних різних подій, які самі по собі можуть кваліфікуватися як ризики першого порядку. Слід зазначити, що серед страхувачів практикується різний підхід щодо визначення сфери і переліку первинних страхувальних ризиків, а звідси і обсяг страхової відповідальності. Так, зокрема, НАСК «Оранта» не вважає ризикогенними події форс-мажорного характеру. Тобто, Правилами страхування ризику непогашення кредитів страхувач застерігає за собою право відмови у виплаті страхового відшкодування, якщо:

а) непогашення кредиту сталося внаслідок непередбачених обставин, а саме: стихійного лиха, пожежі, аварії на транспорті, страйку, блокади, проведення обмежувальних або заборонних заходів між державами, політичної нестабільності та інших причин, які не залежать від позичальників. Також, згідно з Правилами добровільного страхування відповідальності позичальників за непогашення кредитів, якщо перелічені вище форс-мажорні явища виступають у ролі причин неплатоспроможності позичальників кредитів, то страхувач теж може відмовити у виплаті страхового відшкодування. Крім цих випадків, страхувач додатково застерігає право на відмову в ситуаціях:

- невиконання страхувальником взятих на себе зобов'язань перед страхувачем;

- ухилення страхувальника від чинностей по обслуговуванню кредитних зобов'язань.

Крім того, страхувач передбачає можливість встановлення значної частки «власної участі» страхувальників у ризику - до 50 відсотків. Як із цього випливає, вказані діючі правила, а ще більше їх попередники від 1990 року, носять виразний адгезійний характер, властивий страховим відносинам взагалі, який негативно впливає на маркетингові можливості даного виду страхування. Тому, на протилежність до пропонованих «ОРАНТОЮ» умов страхування кредитів, ряд альтернативних страхових компаній, пропонували страхування відповідальності позичальників за непогашення кредитів на фінансово і процедурно дещо вигідніших для страхувальників умовах. Ці переваги часто носили ілюзорний характер, тому що створювалися за рахунок зниження надійності страхового захисту. Страхова відповідальність ними поширювалася на форс-мажорні ситуації лише за невеликим винятком. Крім того, у деяких випадках їх відповідальність поширюється не лише на збитки, які виникають з причини неповнення капітальної (основної) суми кредиту, але й неотримання належної суми по відсотках. Економічна суть страхування такої відповідальності - страхування втраченої користі, яка гарантує найбільш повний страховий захист.

Правова оцінка страхування відповідальності такого характеру може розглядатися, у свою чергу, у двох аспектах: страхування відповідальності за неповнення основної суми кредиту - це страхування деліктової відповідальності, а страхування очікуваних збитків за втрачені (неотримані) суми відсотків можна кваліфікувати як страхування контрактної відповідальності відповідно до існуючих в теорії і практиці предмета двох видів цивільної відповідальності.

Відносини сторін, які беруть участь у страхуванні відповідальності позичальників за непогашення кредитів ми при страхуванні ризику непогашення кредиту в усіх випадках доповнюються умовою на право регресної вимоги. Згідно з юридичними нормами право вимоги належить страхувачу щодо майнових засобів, інтересів боржника у випадку повної виплати страхового відшкодування вірителю. Форми застосування цього права можуть бути різними в залежності від характеру домовленості сторін.

Поза очевидною вигодою страхування кредитів, надання страхового захисту такого характеру є надзвичайно ризиковою діяльністю, яка часто перевищує можливості страхових компаній. На думку М.А. Сафронова, «ніякий інший заклад не може знати надійність і платоспроможність позичальника краще, ніж банк... Прийняття на себе відповідного ризику - це професія банкіра, за котру він отримує винагороду». Безперечно, оцінювати експертні можливості банків і страхових компаній, таку думку можна вважати правильною, навіть якби страхові компанії користувалися методикою оцінки ризику, що практикується в банківських сферах. Тому при вирішенні питання «страхувати чи ні» до уваги повинні братися ті переваги страхових організацій, котрі відсутні у банків. Ці переваги, на думку спеціалістів, полягають у можливостях формування більш надійного страхового портфеля у секторі кредитних ризиків. Отже, безпека кредитних відносин залежатиме від активності і погодженості у взаєминах між кредитними і страховими закладами.

(Далі буде).